

ماهیت آموزش و پرورش اسلامی

۳

مشخصات سیستم آموزش اسلامی :

سیستم تعلیم و تربیت هر ملت و کشور نشان دهنده شخصیت کلی و عمومی آن ملت و کشور است و دارای خصوصیات و مشخصات معین و مخصوص به خود است. (۱)

مثلا آزادی و بی قیدی (۲) از مشخصات سیستم آموزشی ایالات متحده

است .

مادیت کمونیستی از مشخصات سیستم آموزشی کشورهای کمونیستی است. برتری نژادی (۳) از مشخصات سیستم آموزشی کشورهای (آفریقای جنوبی و رودزیا) مسیحیت کاتولیکی و تمرکز از مشخصات سیستم آموزشی کشورهای فرانسه ، ایتالیا ، اسپانیا ، پرتغال است. ملیت کاذب و شخص-پرستی (۴) از مشخصات سیستم آموزشی کشورهای استبدادی است. آزادی و سوسیالیستی از مشخصات سیستم آموزشی کشورهایی مانند کشورهای شبه جزیره اسکانندیناوی و بریتانیا است .

سیستمهای مختلف آموزش و پرورش ادیان مختلف نیز دارای مشخصات مخصوص به خود است مثلا تثلیث و تمرکز و تکیه بر شخصیت مسیح و صلیب از مشخصات سیستم آموزشی دین مسیحیت است . برتری نژاد اسرائیل و نژاد پرستی از مشخصات سیستم آموزشی دین یهود است. عرفان و تصوف ، اخلاق و بت از مشخصات سیستم آموزشی دین اصالت انسانی اجتماعی و فرار از ظواهر زندگی و تکیه بر شخصیت بودا از مشخصات سیستم آموزش دین بودا است .

اصالت عقل از مشخصات دین کنفوسیوس است . (۵)

۱- البته لازم است توجه شود این مطلب در مواردی صحیح است که سیستمهای آموزشی پدیده طبیعی رشد فرهنگی ملت و کشور مورد توجه باشد نه آن که بطور مصنوعی و جعلی بوجود آمده باشند .

2- Permissiueness, .

3- Racial Discrimination

4- Dictatorship and Nationalism

۵- رجوع شود به کتب تاریخ و فلسفه ادیان .

با این مقایسه اولاً تعقل ، احساس و تجربه از مشخصات نظام آموزشی اسلام است. (۱)

ثانیاً آموزش و پرورش اسلامی بر اساس متافیزیک و اعتقاد به اصول معنوی دین و انسانیت استوار است . توحید ، نزدیکی به خدا و جلب رضایت او ، رعایت وجدان و حقوق دیگران و عشق و علاقه متقابل پایه‌های معنوی نظام آموزش و پرورش اسلامی را تشکیل می‌دهد .

ثالثاً اسلام طبعاً دینی است که رعایت اصول و میانی اخلاقی و احترام متقابل را ضروری می‌داند و رعایت حقوق دیگران را قسمتی از عبادات می‌داند بطوری که حقوق بر سه دسته تقسیم شده‌اند :

- ۱- حقوق پروردگار بر انسان یا عبادات .
- ۲- حقوق متقابل افراد جامعه نسبت به یکدیگر .
- ۳- حقوق افراد نسبت به جامعه و حقوق جامعه نسبت به افراد (رجوع شود به کتب فقهی) .

رابعاً اسلام اصولاً ترکیبی است از : ۱- اعتقاد وایده . ۲- عمل و رفتار . ۳- گفتار. (۲)

و بنابراین جنبه‌های مختلف حیات فکری و مادی بشر را می‌پوشاند و طبعاً آموزش خود را آموزشی کامل و همه جانبه می‌نامد .

هدف از آموزش در اسلام

الف- در فلسفه اسلام هدف اصلی از تکوین معرفت عدالت و راه این معرفت خودشناسی و معرفت نفس تعیین شده است . هر کس ابتداء باید خود را بشناسد تا بتواند به حقایق دیگر پی برد . حقیقت عبارتست از احساس واقعیت خارجی که خود موجودیت خارجی داشته باشد . انسان جهان کوچک است و نمونه‌ایست از جهان بزرگ (۳) با این ترتیب هدف از خلقت درک حقیقت است و درک نفس راه درک حقیقت است هدف از آموزش تهیه مقدمات

- ۱- برای بررسی این مطلب رجوع شود به کتاب سیستم آموزش و پرورش اسلامی تألیف نویسنده این مقاله .
- ۲- « الاعتقاد بالجنان و العمل بالارکان والاقرار باللسان » رجوع شود به کتب کلامی .

۳- انزع انك جرم ثقيل و فیک انطوی العالم الاکبر (منسوب به مولی علی (ع) .

اتصال فرد است به عقل فعال . کمال نفس است که موجب کمال واقعی است . هرگاه انسان در مرتبت علم و عمل به کمال ممکن خود برسد و از راه علم نفس به مرتبتی نائل شود که عقل مستفاد گردد و به عقل فعال متصل گردد خلیفه الله فی الارض می شود .

این وظیفه آموزشی است که انسان را از مرحله حیوانی به مرحله انسان کامل برساند . انسان ترکیبی است از جسم و جان و عقل . این وظیفه آموزش و پرورش است که جسم و جان و عقل را برای خدمات متقابل نسبت به یکدیگر تربیت کند (۱) .

ارسطو معتقد بود که انسان در بادی امر مخلوطی از عناصر و ارگان است که انسان طبیعی نام دارد . پس از این مرحله انسان نفسی است که واسطه است میان انسان طبیعی و انسان عقلی (عالی ترین انسان) ، انسان عقلی بالاترین نوع انسان است .

هدف اصلی آموزش آنستکه انسان را از مرحله پائین انسانیت به مرتبت عالی انسانیت رهبری کند . این نظریه مورد توجه اکثر فلاسفه اسلام قرار گرفت . ابن سینا و غزالی از متقدمین و میرداماد و ملاصدرا از متأخرین فلاسفه اسلام نیز آنرا پذیرفته اند (۲) .

۲- پس از ارشاد به مرحله کمال انسانیت و رشد و پرورش عقل هدف آموزش و پرورش اسلامی عبارتست از ایجاد حس مسئولیت فردی ، انسانی و اجتماعی .

اسلام خود موفق شد جامعه ای مسلمان مرکب از ملیت های مختلف بوجود آورد که در بسیاری از جهات مشترك بودند . حفظ وحدت برادری اسلامی و چشم پوشی از اختلافات نژادی ، جغرافیایی و غیره و ایجاد حب و عشق و علاقه نسبت به کلیه افراد بشر و نسبت به یکدیگر یکی از اهداف آموزشی اسلام است . هدف انسانی آموزش اسلامی را می توان از آیات متعدد قرآن و

۲- برای بررسی بیشتر این مطلب رجوع شود به کتب فلاسفه اسلام مخصوصاً کتابهای ابن سینا ، اشارات ، بحث النفس ، غزالی ، احیاء العلوم ، فاتحه العلوم و میزان العمل .

۱- اسفار ج ۱ ، ص ۲۰۱ ، ج ۲ ، ص ۵۳ ، ج ۴ ، ص ۳۴ و رسائل ملاصدرا ص ۳۴۹ (چاپ سنگی - تنها يك نسخه چاپ سنگی وجود دارد) .

متون دینی فراوان بدست آورد (۱).

بهر صورت هدف آموزش و پرورش اسلامی با تعلیم و تعلم و خواندن و نوشتن قرآن در صدر اسلام آغاز شد و سیر فهم و تفسیر و استنباط آن بر خواندن و نوشتن اضافه گردید و بعد با بوجود آمدن فقه و پیشرفت آن و تأسیس مکاتب فقهی اسلامی فهم دستورات و احکام اسلامی بطور استدلالی جزء اهداف آموزش اسلامی قرار گرفت.

پیشرفت تفکرات انسانی، عقلانی و فلسفی در اسلام موجب شد که جهات فلسفی اسلامی نیز جزو اهداف آموزشی اسلامی قرار گیرد. احتیاجات زندگی مادی، اقتصادی، علمی، سیاسی، اجتماعی و اخلاقی جوامع اسلامی در اثر پیشرفت و توسعه اسلام موجب آن شد که کلیه جنبه‌های زندگی مادی و معنوی فردی و اجتماعی به موازات یکدیگر اهداف نظام آموزشی اسلام را تشکیل دهد و با جامعیت همه جانبه اسلام می‌توان هدف آموزشی اسلام را «سعادت کامل انسان» دانست (۲).

لازم است یادآوری شود که فلاسفه اسلام به علت وسعت دید در سیستم آموزشی اسلام اهداف مختلفی را برای آن تعیین کرده‌اند مثلاً ابن مسکویه هدف از تعلیم را وصول به حق و سعادت و زیبایی می‌داند. اخوان الصفا هدف از آموزش را تقویت مبانی و افکار فلسفی و عقاید سیاسی می‌دانند. غزالی هدف از آموزش را شناختن خداوند از راه تصوف و جهاد و با نفس و ریاضت می‌داند.

بهر صورت آموزش و پرورش یا تعلیم و تعلم و تربیت در بادی امر عبارتست از آموختن یا آموزش دادن و این امر مستلزم بررسی دو مطلب است:

۱- چه چیز را باید آموخت و یا آموزش داد و یا چه چیز علم و آموزش است.

۲- چگونه باید آموخت و یا آموزش داد.

۱- قرآن سوره ۳، آیه ۵۷ و سوره ۵۰، آیه ۱۳ و سوره ۴۹، آیه ۱۰.

۲- متون قرآنی فراوانی در تأییداتی که هدف آموزشی اسلام «سعادت»

همه جانبه انسان است وجود دارد مانند سوره جمعه آیه ۲.

و چون معمولاً و حتی در بسیاری موارد آنچه آموخته می‌شود علم است (تعلیم و تعلم یا آموزش دادن و آموختن از ماده علم است) به این جهت ابتدا باید علم و معانی آن بررسی گردد و چون بهترین وسیله تعلیم و تعلم در هر جامعه استفاده از نیروی فکر و عقل است بایستی معانی عقل، موقعیت عقل، حیات عقلانی، فلسفه عقلانی، ارزش و قدرت عقل در اسلام بررسی گردد. بنابراین بررسی موقعیت عقل در اسلام از آن جهت که با سؤال دوم یعنی امر چگونه آموختن و آموزش دادن نیز ارتباط مستقیم دارد، قابل توجه است. (زیرا اگر عقل تنها وسیله کسب علم نباشد یکی از وسائل فهم آن بشمار می‌رود).

بحث از حقیقت و تعریف علم خود موضوع يك علم مستقل است به نام بحث‌المعرفه و بررسی آن در این مقاله از حد امکان خارج است.

تنها در اینجا تا حدی که رفع احتیاج شود مختصراً حقیقت علم - موضوع آن و تعریف آن بررسی می‌گردد. البته باید ابتداء توجه شود که در درجه اول دانشمندان اسلامی در مورد امکان تحصیل علم و یا محال بودن آن و یا ترکیب این دو نظریه به سه دسته تقسیم شده‌اند:

۱- دسته اول که تحصیل علم را ممکن می‌دانند به نام جزمیون و یا دوگماتیسم معروفند. Dogmatists مانند ابن سینا.

۲- دسته دوم که تحصیل علم را محال می‌دانند به نام شکاکان و یا Scepttsists اسکپتسیسها مانند امام فخر.

۳- دسته سوم که جمع بین دو نظر فوق را کرده‌اند و عبارتند از نقادان. مانند غزالی. اسلام تحصیل علم و آشنائی به حقایق اشیاء را ممکن می‌داند و بشر را به تحصیل آن تشویق می‌نماید (۱).

۱- برای بررسی معانی علم و امکان تحصیل آن رجوع شود به قرآن سوره شانزدهم آیه هشتاد سوره بقره آیه ۹۶ و رجوع شود به کشف‌الایات کلمه علم.

تقسیم فلاسفه اسلام از نظر روشهای تعلیم و تربیت الف- به فلاسفه مشائی.

ب- فلاسفه اشراقی.

ج- فلاسفه مکتب میانه. بعداً موضوع تحت بررسی قرار خواهد گرفت.

کلمه علم :

علم که مرادف است با دانش و یا Knowledge به معنی فاعلی ، مفعولی و اسم مصدر دانستن بکار می رود، (۱) و هرسه معنی اعتباری و تجزیه سه معنی مختلف نتیجه تحلیل عقلی است، آنچه از سه معنی بیشتر مورد توجه علم تعلیم و تربیت است معنی مصدری و مفعولی آنست که در واقع رجوع می کند به دانستن و چه دانستن ، معنی مصدری علم از آن جهت مورد توجه است که در برابر جهل قرار دارد و هدف آموزش و پرورش مبارزه با جهل است و معنی مفعولی آن (دانش ها) از آن جهت مورد توجه است که موضوع آموزش و پرورش است .

بهر صورت علاوه بر اینکه نظرهای مختلف در مورد وضوح حقیقت علم و یا امکان شناسائی آن در اثر سعی و کوشش مختلف است ، نظریات آنان نسبت به امکان تعریف آن مختلف است . با وجود این علم موضوع تعلیم و تربیت نه تنها شامل ادراک و مدرکات غیر محسوس می شود بلکه شامل احساس و محسوسات نیز می گردد و علم موضوع تعلیم و تربیت عبارتست از علم کلی و جزئی ، عام و خاص ، مطلق و مقید ، مادی و معنوی ، ماهوی و شکلی ، نظری و علمی ، قطعی و غیر قطعی ، محسوس و غیر محسوس ، تصویری و تصدیقی و به این ترتیب تمام اطلاعات بشر گذشته و آینده را شامل می شود و به این ترتیب تعریف علم در آموزش و پرورش مطرح نیست چون با کلیتی که دارد تمام موارد اختلاف صاحب نظران را شامل می گردد .

